

Landen, stad van Pepijn en Gertrudis ?

door Pascal DELAMEILLEURE

*" Ik, die eens geboren werd
in 't land der korenaren
- men zegt nu 't rijke Haspengouw -
hoe mocht ik U bewaren
U en uw beemden en uw vliet
uw bomen en uw "winden"
geslingerd om het Getedal
waar ik mijn jeugd kon vinden ..."*

JULIA TULKENS
Ereburger van Landen, in
"Gertrude redeviva", 1976

Landen, een "oude stad" ?

Is het waar dat Landen, na Tongeren en Doornik, een der oudste steden van ons land is?, of is de naam "Pepijn van Landen" uit onze geschiedenisboeken alleen maar een legende, tenminste dan dat bijvoegsel "van Landen"? We weten dat de middeleeuwse Brabantse dichter Jan van Boendaele (1285-1365) hem als eerste die bijnaam gaf in zijn werk "Brabantse Yeesten", waarin hij de herto-

gen van Brabant heeft verheerlijkt:
"maer te Landen hi te woenen
plach
op een stede, daermen noch mach
sien staen ene oude hofstat,
Oude-Landen heet noch dat,
Dese was den eersten Pippijn,
Landen was die hofstat' sijn,
Dese hiet Pippijn van Landen".

Geen der oudere geschriften gewaagt van een geboorteplaats van Pepijn, maar omschrijft die vaag als

een plaats in Austrasië of Haspengouw, even duister als de zevende eeuw trouwens. Gelukkig heeft de archeologie ons andere bewijzen geleverd, dank zij geschiedschrijvers en archeologen die, vanaf de 19de eeuw, met steun van de Luikse universiteit, de oudste bronnen hebben uitgepluisd en de Haspengouwse grond hebben onderzocht.

Vooreerst werd de "Romeinse vicus" van Landen bestudeerd: elf "villae" werden op kaart gezet en drie ervan grondig opgegraven. Samen met de drie nog bestaande tumuli en enkele Gallo-Romeinse begraafplaatsen vormen ze een merkwaardige site. Maar ook de Frankische nederzetting werd gevonden. Men wist dat de aloude Sint-Gertrudiskerk tot in 1757 had gediend als parochiekerk, midden een nog goed bewaard domein, in Landen gekend als "de Mot". Naast de studie van beide motheuvels, een Frankische en een feodale, maakte men ook de grondvesten open van de primaire Geertruikerkerk met een vroegste kern uit de 6de eeuw. Meteen was te Landen het bewijs geleverd van een belangrijke merovingische nederzetting, waarvan de kerk uitgroeide als kern van een parochie. Voeg daarbij een lange traditie van volksgeloof, overleveringen, oude benamingen en belangrijke vondsten, dan moet de rivaliteit tussen Nijvel en Andenne enerzijds, plaatsen waar Gertrudis en Begga hebben geleefd en zijn gestorven, en anderzijds Landen als bakermat van de Pepijnen, op zijn minst worden behandeld als even belangwekkend en van Frankische oorsprong.

Pepijn en Gertrudis van Landen

Pepijn zou in Landen geboren zijn omstreeks 580, op het domein van zijn ouders Karloman en Ermengardis. Hij huwde Iduberga, de latere heilige Itta, dochter uit een kristelijke familie van Aquitanië. Naast zijn dochter Gertrudis (626-659), patrones van Landen, had hij nog een dochter Begga (620-695), abdis en stichteres van Andenne, en een zoon Grimoald (615-656), die hem opvolgde als hofmeier, maar te Parijs werd vermoord bij een poging om de koningskroon

te bemachtigen. Met Grimoald verdween de rechtstreekse mannelijke afstamming van Pepijn, doch het geslacht werd verdergezet langs Begga, met haar zoon Pepijn van Herstal (650-714) en verder Karel Martel (689-741), Pepijn de Korte (714-768) en Karel de Grote (742-814). Clotarius, koning van Neustrië, Austrasië en Boergondië, stelde Pepijn aan tot raadsheer van de kroon. In 622 benoemde hij hem tot hofmeier van Austrasië, ambt dat hij bleef uitoefenen tot aan zijn dood in 640, dus ook tijdens de regeringen van Dagobert I en Sigebert II. Pepijn stierf op zijn domein te Landen en werd in de eerste kerk begraven. Daarop trokken Itta en haar dochter Gertrudis naar hun landgoed te Nijvel, dat ze als klooster en later abdij inrichtten. In 642 liet Begga het lijk van Pepijn naar Nijvel overbrengen. In het werk "Histoire de Belgique" schrijft Moke: "De herovering door de Franken van de streek tussen Maas en Rijn na de grote invallen om 620, schijnt het werk te zijn geweest van een beroemde krijger. Sinds die feiten verwierf Pepijn de

eerste rang onder de groten van Austrasië. Hij was een leider van Frankische oorsprong, uit Haspengouw, waar zijn stam uitgestrekte domeinen bezat. Verwant met de huizen van Brabant en Henegouwen, had hij de taal en de zeden van zijn Germaanse voorvaderen behouden. Vóór hem had zijn vader Karloman reeds de streek in eigendom, met de titel van "duce" of hertog. Als erfgenaam van de bezittingen deed Pepijn, met bijnaam "van Landen", de vijanden wijken tot achter Maas en Waal, die hem tot grens dienden. Het was, zoals zijn tijdgenoten het zeiden, een glorievolle en onoverwinnelijke hertog, door iedereen gehoorzaamd van Maas tot Kolenwoud. Zijn rechtvaardig bestuur verleende hem de liefde en de eerbied van de volkeren, die hij met het zwaard had verdedigd. Zijn benoeming tot hofmeier was dan ook niets anders dan het officialiseren van een positie die hij voor zich had geschapen."

Sint-Gertrudis (626-659) is patrones van de stad Landen. Ze leefde in de tweede kersteningsperiode bij ons.

Sinte-Geertrui, patrones van Landen, midden het Haspengouwse landschap (tekening Sylvain Peeters, 1976).

Geen doodgewoon heuveltje in de streek van Landen, maar de geklasseerde Motheuvel, de zgn. «Tombe van Pepijn».

Een zicht op de geklasseerde Frankische koorruimte van de primaire Gertrudiskerk, vóór de eigenlijke restauratie in 1981.

De evangelisering, vanuit Tongeren als centrum, werd onderbroken door de invallen van de Franken. Na het toetreden van Chlodovech tot het kristendom, in 496, kon de Kerk haar missionering voortzetten. Zendingen kwamen uit noord en zuid, zoals Willibrord, Elooi en Amand. Als bisschop van Tongeren en later als rondtrekkend missiebisshop was Sint-Amand (595-680) bevriend met het Landense domein. Hij was het die, na de dood van Pepijn in 640, de weduwe Itta de raad gaf een klooster te stichten. Ze werd de eerste abdis van Nijvel en werd in 646 opgevolgd door haar dochter Gertrudis, die voordien een huwelijk had geweigerd met een rijke prins. Haar bestuur werd vooral gekenmerkt door liefdadigheid voor armen en pelgrims, ze stimuleerde de kerkenbouw en besteedde veel aandacht aan geschriften en bijbelstudie. Na een leven vol boetvaardigheid stierf ze te Nijvel op 17 maart 659. Door de menigvuldige mirakelen, reeds gedurende haar leven, maar vooral na haar dood, verspreidde zich snel haar eredienst, niet alleen bij haar graf te Nijvel, maar ook te Landen, waar nog steeds een drukbezochte bedevaart bestaat. Ze wordt aanroepen als patrones tegen krankzinnigheid en ongedierte, vandaar dat ze gewoonlijk wordt afgebeeld als abdis met één of meer muizen. Ze is ook beschermheilige van reis en woning. De uitstraling van Sint-Gertrudis is steeds enorm geweest. Het geslacht van Pepijn van Landen kende veel bekende heiligen: Begga van Andenne. Aldegonde van Maubeuge, Bavo of Alwin van Overwinden, Adeltrude van Wintershoven, Landrada van Munsterbilzen, Trudo van Laar, Amalberga van Temse, Goedele van Brussel, Adela van Orp-le-Grand (Adorp), Ermelinde van Meldert, en anderen.

Landen na Pepijn

Het overbrengen van het stoffelijk overschot van Pepijn van Landen naar Nijvel in 642, betekende het einde van het Haspengouws centrum als politieke kern. De bezittingen wer-

den verdeeld. Kerk en parochie kwamen, langs de machtige abdij van Nijvel waar Itta en Gertrudis verbleven, in handen van de Luikse Prinsbisschop, terwijl het domaniaal bezit langs Pepijns zoon Grimoald, vermoord te Parijs in 656, afhankelijk werd van de Brabantse hertogen. In 1211 liet hertog Hendrik I een nieuwe vesting bouwen, 2 km noordoostwaarts van de kerk, als bolwerk tegen zijn machtige rivaal, de Luikse Prinsbisschop Hugo de Pierrepont. Gelegen "op de paelen van Brabant" maakte de versterkte stad tientallen bezettingen en verwoestingen mee. Berucht bleven de "Veldslagen van Neerwinden" in 1693 en 1793. In 1800 werd het kanton Landen bij Luik gevoegd, er bleef een onooglijk dorpje over van 700 inwoners, het stadje was ontmanteld en vernield, de vesten en stadstorens waren leeggeroofd. Het oude Sinte-Gitter was helemaal vervallen, de kerk verdween in 1756, nadat de Prinsbisschop eindelijk toelating had gegeven, een nieuwe Sint-Gertrudiskerk te bouwen binnen de nieuwe stad. De heropstanding kwam in 1836, toen het mirakel der spoorwegen Landen uitkoos als belangrijk knooppunt en spooratelier. De bevolking groeide aan, zodat nu 15.000 inwoners Groot-Landen met 14 deelgemeenten vormen. Intussen was in 1964 het kanton teruggekeerd naar Brabant.

Graven in het Gitterdal

De geheimen van het Frankisch domein werden in 1958 ontsluit. Op aanvraag van het Stadsbestuur deed de Nationale Dienst voor Opgravingen, geleid door de archeologen Mertens en Roosens, een onderzoek ter plaatse. De grondvesten van de kerk, met drie bouwstijlen, kwamen tevoorschijn. Een eerste kern, met merovingisch koor, klimt terug tot de 7de eeuw, de tijd dus van Pepijn en Gertrudis. Naast enkele voor-christelijke graven werd ook een monolitische sarcofaag in "pierre de France" gevonden binnen het koor. Andere graven leverden merkwaardige grafgiften, zoals gedamascineerde metalen

sieraden en wapens. Na een tweede opgravingsperiode in 1959 werd alles terug dichtgegooid. Het verslag van de opgravingen publiceerde professor Mertens eerst in 1976, ook de motheuvel werd erin besproken met als merkwaardig resultaat het bewijs van een bewoning in de 9de eeuw. Een tweede campagne werd in 1980 uitgevoerd door de plaatselijke Geschied- en Heemkundige Kring geholpen door BTK-ploegen onder leiding van archeoloog Jean Erven. Vooraf werd, mede dank zij de begeestering rond het "Monumentenjaar", de rang-

schikking aangevraagd en verkregen van de ganse site "Sinte-Gitter", groot 6,5 ha.

De kerkmuren werden terug opgegraven, en een ganse reeks stenen graven werden gevonden en bestudeerd. Dank zij de goede verstandhouding tussen Kring, Stadsbestuur en Monumentenzorg, kon de koorruïne deskundig worden gerestaureerd en openblijven. Eindelijk werd het koor samen met beide motheuvels als monument gerangschikt einde 1981, wat wel het merkwaardigste resultaat van al die jaren "hard werken" is.

Het Romeanse zegel op het charter van 18 februari 1372.

De dekanale Sint-Gertrudiskerk

Een viertal oude grafstenen uit de 17de eeuw op het nieuwe kerkhof werden terug naar Sinte-Gitter gehaald, en vormen nu, samen met enkele oude graven uit losse stenen uit de vroegste periode, een goed beeld van twaalf eeuwen begraafplaats. Dit 32 are grote kerkhof wordt nu als groen plantsoen aangelegd met toegangswegen in kasseien.

Eendagstoerisme te Landen

Naast een uitstekende treinverbinding, kreeg Landen enkele jaren geleden een aansluiting met de E5-autoweg, via de afrit Walshoutem, 3 km van het centrum. Ook vanaf de staatsbaan Tienen-Sint Truiden bereikt men Landen, door de "Pepijn-route" te volgen. Deze toeristische

autotocht werd ontworpen door de Toeristische Dienst van de Provincie Brabant.

De omloop brengt U midden het glooiende Haspengouwse landschap naar Landen, waar U meteen Sinte-Gitter, Rufferdinge en de kerk kunt bezoeken. De neo-romaanse Sint-Gertrudiskerk (1756) bergt nog menig kunstschat uit het oude Sinte-Gitter: een Romaanse doopvont (12de) Gertrudisbeeld (1480) monstrans (1545) en kazuivels (1550) die mirakels van de patrones uitbeelden. Stemmige glasramen roepen ook geschiedkundige herinneringen op.

Het Provinciaal Domein Rufferdinge werd in 1975 door de Provincie aangekocht om er een recreatieoord te maken, nu in uitvoering. Het domein, groot 2,5 ha bevat naast de villa een grote watermolen (beiden 18de) in perfecte staat. De bijgebouwen zullen worden ingericht als streekmuseum door de Geschiedkundige Kring; naast plaatselijke folklore is er een ruimte over de Veldslagen van Neerwinden (1693 en 1793) en vanzelfsprekend een flinke brok archeologie: de vondsten van de opgravingen op Sinte-Gitter met de monolithische sarcofaag als pronkstuk. Op Rufferdinge kan ook alle documentatie over Landen worden bekomen (Tel. 011/88.34.68).

De archeologische site Sinte-Gitter ligt op 2 km ten zuidwesten van de kerk, aan de baan naar Racour. Deze 6,5 ha grote groene oase, geklasseerd gebied, omvat de Mothoeve met waterput, de motheuvel "Tombe van Pepijn van Landen", de oude Frankische motte "Heynsberg" en de grondvesten van het koor van de primaire Sint Gertrudiskerk (7de eeuw). De restauratie van de site is nog niet voltooid, maar bezoekers zijn er nu al welkom!

Zo zal Landen eindelijk zijn plaats innemen als toeristisch kleinood van grote historische waarde, door mensen met veel goede wil uitgewerkt in de geest van een eeuwenoude spreuk "geen rijker kroon dan eigen schoon".